

quio confinxerunt, dii nostri. Gulosi venter deus est: avarus colit mammona, hereticus dogma quod fluxit qui universa haec deseruicit, id est. Assur et equum et 159 opora manum suarum, et revertetur ad Dominum, et placebit patrem suum a quo fuerat abjectus.

(Vers. 5 seqq.) *Sanabo contritiones eorum, diligam eos spontanea, quia aversus est furor meus ab eis* (Vulg. eis), *ero quasi ros*. (a) *Israel germinabit quasi lilium, et erumpet radix ejus ut Libani: ibunt rami ejus, et eriguntur sicut cedrus Libani: odor ejus ut odor Libani. Convertentur sedentes in umbra ejus, vivent tritico et germinabunt quasi vinea. Memoriale ejus sicut vinum Libani Ephraim quid mihi ultra idola: ego exaudiam et dirigam eum: ego ut abietem virentem, ex me fructus tuus inventus est.* LXX: *Sanabo habitatores eorum: diligam eos manifeste, quia aversa est ira mea ab eis* **160** *quasi ros: Israel florebit ut lilium et mittet radices suas quasi Libanus: ibunt rami ejus, et erit quasi oliva fructifera, et odor illius quasi Libani, convertentur et solentur sub umbra ejus: bibent et (b) inebriabuntur frumento, efflorescit ut vinea memoriale ejus quasi vinum Libani Ephraim. Quid et ultra et idolis? ego humiliavi eum et ego confortabo illum, ego sicut juniperus condensa: ex me fructus tuus inventus est.* Conversis ad poenitentiam et instar pupilli patrem quem liquerant cognoscenibus, respondit Deus: *Sanabo contritiones, et habitacula eorum in quibus fuerant vulnerati, sive contracti, vel in quibus tam male habitaverant: diligam eos spontanea; quod LXX translulerunt (c) ὁμιλοῦσθε με, respiciunt atque aperte vel absque ulla dubitatione, Diligit autem Dominus diligentes se, de quibus et in alio loco ait: Ego diligentes me diligo (Prov. viii, 17) Qui enim prius irascebat eis propter peccata quae fecerant: nunc misericorior propter clementiam meam. Et *ero eis quasi ros*, ut fornacem Babyloniam et caminum aestuantis incendii meo rore restinguam, qui et per Isaac patriarcham ad Jacob servum meum locutus sum: *De rore caeli erit habitaculum tuum.* Quomodo enim Dominus fit credentibus lumen, via, veritas, panis, vinea, ignis, pastor, agnus, janua, vermis, etc. sic qui indegimus illius misericordia, et peccatorum febris aestuamus, in rorem nobis vertitur, ad quem dicit Isaias: *Nos enim qui a te est, sanitas* **160** *eorum est* (Isai. xxxv, 19, sec. LXX). Et in Deuteronomii Cantico Moyses loquitur: *Descendant sicut ros verba mea* (Deut. xxxii, 2). Cum autem nos Dominus suo rore resperserit, et siccitatem pectoris nostri suis pluvius irrigarit, germinabimus, immo florebitis ut*

(a) Legendum nectendumque isocolon ita: *Ero quasi ros Israeli: germinabit, etc.* Consule quae in Pseudo-Rufinum observamus.

(b) Marian. *inebriantur*, contra mss. et Graecum textum: *ἠμελοῦσθε με*.

(c) Palatini mss. *ἠμιλοῦσθε με*, quod idem est.

(d) Apud Hebraeos *לבנון*, Libanon, significatibus et montem Libani, similiter apud Graecos *Libanus* est mons et thymiana: unde Hieronymus uno nomine dicit appellari montem et thymiana. MART. — Verius sane in Commentariis in Abacuc, cap. ii. juxta

lilium, imitantes Dominum Salvatorem, qui dicit in Cantico canticorum: *Ego flos campi et lilium convallium* (Cant. ii, 1), et loquitur ad sponsam suam, quae non habet rugam neque maculam: *Sicut lilium in medio spinarum sic proxima mea in medio florum* Cumque creverimus in Domino, mitemus radices nostras sicut arbores Libani, quae quantum in auras consurgunt vertice, tantum radicem in ima demergunt, ut nulla tempestate qualiantur, sed stabili mole consistant. Harum arborum rami huc illucque tenduntur, ut veniant volatilia coeli et habitent in eis. Et ne forsitan putaremus, quia dixerat, erumpet radix ejus, sive emittet radices suas quasi Libanus, de cedris cum loqui et infructuosus arboribus, sanctum virum et conversum ad Dominum, olive frugifera comparat, qui dicit in alio loco: *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei* (Psal. li, 4). Cujus fructum quinque sibi sapientes virgines paraverunt (Matth. 25), ex quo vulnerum mitigatur tumor, languentis membra requiescunt, in tenebris lumen accenditur, unguntur in agone certantes. Haec oliva habebit odorem quasi Libani, vel thuris, quod genus est thymiamatis: ὁμιλοῦσθε με (d) apud Graecos et Hebraeos et mons appellatur, et thus, vel certe montis Libani qui fertilissimus et virens, densissimis arborum comis protegitur, ita ut possit oliva dicere: *Christi bonus odor sumus* (II Cor. ii, 46). Qui autem conversi fuerint ad Dominum, accipient conversionis suae premium, ut sedeant in umbra ejus et dicant: *Sub umbra ejus requievi et solvi, et fructus ejus dulcis est in ore meo* (Cant. ii, 3). Cumque sederint in umbra illius, vivent qui prius mortui fuerant, sive juxta Septuaginta bibent et inebriabuntur tritico, hoc est, rerum omnium abundantia. Quod autem hic ebrietas non eversio mentis, sed copiam rerum **161** omnium significet, versiculus ille declarat dicens: *Visitasti terram et inebriasti eam* (Ps. lxxv, 40). Et Joseph convivium, in quo inebriasse dicitur fratres suos (Gen. xliii), Et dominus loquens ad apostolos: *Comedite, amici mei, et bibite, et inebriamini, fratres* (Cant. v, 4). Sive quia Dominus noster ipse est frumentum et vinea, quicumque crediderit in eo, inebriari dicitur. Danique sequitur: *Et florebit quasi vinea memoriale ejus sicut vinum Libani.* Vinum autem Libani possumus appellare mixtum et conditum thymiamate, ut odorem suavissimum habeat, vel vinum Libani quod Domino libatur in templo, de quo in Zacharia sub Libani vocabulo legitur *Aperi (e) Libane, portas tuas* (Zach. xi, 4), Cum ergo

Graecum duulaxat sermonem ὁμιλοῦσθε esse thuri libanum dixit, quamquam enim haud constat, utrum ita appellatus a thure sit Libanus, immo propius ad fidem videatur, nomen sumpsisse ab albedine, nivium scilicet, quibus tegitur, ut Alpes dicte sunt ab *alpe* sive *albo*: certum tamen est, Graeco *Libanon* thus dici. In Hebraeo autem quaedam est vocis similitudo nam incensum *לבנון* dicitur, mons ille *לבנון*.

(e) Victorius ait: De vino, quod inter Missarum mysteria, Christi sanguis effectum, Domino libatur, offerturque, intelligit; de qua re discrete Malachia

anta rerum abundantia sit futura, o Ephraim omnis ut agis poenitentiam, et qui meus esse copisti dimittis idola, simulacra contemne: ego enim sum qui humiliavi te, et ego exaltabo te, sive ego exaudiam et dirigam, et faciam eum quasi abietem virentem, ut de illo juxta Hebraeos dicitur in psalmo: (a) *Abies domus ejus* (Ps. ciii, 18). Aut certe ego ero quasi juniperus condensa, ut sub mea umbra requiescat. De *ἰξαρὸς*, id est, juniperis, juxta Septuaginta Interpretes, Salomon janua templi fecisse memoratur, quia Christus, per quem ad Patrem accedimus, hanc habet naturam, ut semper floreat, semper novos afferat fructus, et nunquam deponat virorem suum. Haec juniperus sub umbra sua quiescentibus, ne mundi hujus ardore feriantur, et percussat aestus caput eorum, sicut quondam percussit et Jonas (Cap. iv), dat fruges, et non solum dormientibus requiem et sedentibus; sed et saturitatem vescentibus praebet. Quid quod secundum ἰξαρὸς interpretati sumus, in adventu Domini Salvatoreis, et in conversione veri Israel, hoc tam ad haereticos et Judaeos, quam ad gentes et ad omne dogma perversum referri potest: ut eum egerint poenitentiam, veniam consequantur. **162** Si ergo plenitudo repositionis adimpleta est in adventu Salvatoreis, et quotidie impletur in Ecclesia, credendum est quod plenius impletur, quando perfectione veniente, quod nunc ex parte est, destruetur. Notandum quod saepe jam diximus, salutem Israelis et reversionis ad Dominum, et de captivitate redemptionem, non carnaliter accipere, ut Judaei putant, sed spiritualiter, ut verissime comprobatur.

(Vers. 10.) *Quis sapiens et intelligit ista? intelligens et sciet haec? quin recte viae Domini, et justi ambulabunt in eis, praevicatorum vero corruent in eis* LXX: *Quis sapiens et intelligit haec, aut intelligens et cognoscat ea? quin recte viae Domini, et justi ambulabunt (Al. ambulant) in eis: qui autem impij sunt, infirmabuntur in illis.* Quando dicit: *Quis sapiens et in-*

primo capite his verbis prodit: Non in una orbis provincia Judaea, nec in una Judaeae urbe Jerusalem, sed in omni loco offerri oblationem, nequaquam immundam, ut a populo Israel, sed mundam, ut in caeremoniis Christianorum. Item Eszechielis xlvii: *Sacrificium Dno, legitimum, juce, atque perpetuum: quod nullo intermittitur die, sed omni tempore orto sole semper offertur, ut impletur quod in fine capituli hujus ponitur: Faciet agnam in sacrificio: et oleum mane, mane holocaustum sempiternum.* Quae

A *telligit haec? intelligens et cognoscat ea?* obscuritatem voluminis et difficultatem explanationis ostendit. Si autem ipse qui scripsit, vel diffinitione, vel impossibile conlittere: quid nos facere possumus, qui lippientibus oculis et peccatorum sordibus obscuratis, clarissimum jubar solis non possumus intueri, nisi dicere illud quod scriptum est: *O profundum divinarum sapientiae et scientiae Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus investigabiles viae ejus* (Rom. ii, 33)! Quis enim potest absque Christo docente cognoscere quid significet Jezrael: quid soror ejus, non misericordiam consecuta: quid tertius frater, non populus meus: quae sit adultera, quae sine lege Dei multo saevius sit tempore: quod sit pactum cum bestiis terra, et cum volatilibus coeli: qui sit David ad quem populus reversurus sit, cuius sit die tertia resurrectio, et egressus ejus diluculo comparatur: quae sit pluvia prima et novissima: qui sit quem propheta dicit esse venturum, qui nobis monstret justitiam, aut in cuius typo Israel edocatur ex Aegypto, et portetur in brachiis, et deucatur in funiculis charitatis: qui sit qui **163** interficiat mortem, et sicet venas ejus et fontes arofaciat, et diripiat vasa quae in thesauro condita tenebantur, et cetera quae longum est retexere? Unde quicumque sanctus et justus est, rectas vias Domini esse cognoscat. Vias autem Domini esse cognoscimus lectionem veteris et novi Testamenti, sanctorum intelligentiam Scripturarum. In his viis qui ambulat, nisi convertatur ad Dominum et ablatum ab eo fuerit elamen, quod erat ante oculos **164** Moysi, rectum iter invenire non poterit. Sin autem dixerit cum David: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua* (Ps. cxvii, 18), ambulabit in eis, et Christum inveniet: et Judaeos atque haereticos, quos vel praevicatoros vel impios Scriptura nomen nominat, offendere in eis, et infirmari atque corruere sentiet, juxta illud quod scriptum est: *Eccae iste positus est in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel* (Luc. ii, 34).

verba quantum nostri temporis Novatores, qui sacrificium, quo nunquam caruit terrarum orbis, ab Ecclesia tollunt, convincat, nec in eis, nisi nos juxta LXX legitimus: *Herodis domus dux est eorum*: in Hebraeo scriptum est בית הרודים: vox autem בית *abietem* significat, ut in Reg. v et II Par. iii. Item Isai. xli et lx, licet non ignorem LXX, II Par. ii, vertisse *ἰξαρὸς*, id est, juniperus.

S. EUSEBII HIERONYMI
STRIDONENSIS PRESBYTERI
COMMENTARIORUM
IN JOELEM PROPHETAM

LIBER UNUS.
AD PAMMACHIUM.

PROLOGUS.

165-166 Non idem ordo est duodecim prophetarum apud septuaginta interpretes, qui in Hebraica veritate retinetur. Illi enim ponunt secundum Amos, tertium Michæam, quartum Joel, quintum Abdiam, sextum Jonam, septimum Naum, octavum Abacuc, nonum Sophoniam, decimum Aggeum, undecimum Zachariam, duodecimum Malachiam: Hebræi autem post Osee, qui apud utrosque primus est, secundum legunt Joel, tertium Amos, quartum Abdiam, quintum Jonam, sextum Michæam, septimum Naum, octavum Abacuc, nonum Sophoniam, decimum Aggeum, undecimum Zachariam, duodecimum, qui et ultimus est, Malachiam. Et quia semel omnes unius voluminis probetas enumeravimus, utile nobis videtur ἐπιτολογίας singulorum et Græce et Latine breviter annotare. Osee interpretatur *ὄσιων*, quem nos *salvatorem* possumus dicere. Joel *ἄρχαμος*, id est, *incipiens*. Amos, *βαστάων*, qui apud Latinos *portans* dicitur. Abdias *δούλος Κυρίου*, id est, *servus Domini*. Jonas, *περισσέρ*, hoc est, *columba*. Michæas, *τίς ὄς* [Al. *ὀσιούν*], ex duabus orationis partibus nomen compositum, quod apud nos sonat, *quis quasi*, aut *quis velut?* Naum, *παράκλησις*, id est, *consolatio*. Abacuc, *περίπλεξων*, id est, *amplexus* sive *luctans* [Al. *amplexans*]. Sc-

(a) Verbum *pugnandi* duo mss. ignorant. Alludit Pammachii nomen.

(b) Quanta sit derivatio hujus vocis et sententia Hieronymi, vix poterit mente comprehendere, qui eam oculis viderit in antiquis editionibus Krasni et Mariani, qui absurdissimum ostendunt S. Hieronymum legentes *Ψυλλογία*, id est, *suffragatorum*, vel *calculatorum*, non *ψάλλει*, hoc est, *Psyllum* juxta fidem omnium mss. codicum. Sunt autem Psylli populi Libyæ in Africa, a Psyllo rege dicti, quibus est virus ingentium extipare serpenticibus, et cujus odore eos possunt sopire. Vide Plin. lib. vii. cap. 2. Scribit porro Plutarchus in Catone, eundem Catonem per desertam Libyæ iter facientem, secum Psyllos duxisse, qui morsibus serpentum morderentur, ore trahentes venenum, et ipsos serpentes cantibus mitigantes. Totum hunc locum respicit S. Doctor, qui in Pammachio spirituales cupit habere *Psyllum*, ad æmulum atque hereticorum virus ac venena sup-

phonia, *κεκρυμμένος Κυρίου*, hoc est, *arcanus Domini*. Aggeus, *ἰσραήλ*, quem nos *festivum*, sive *solemnem* possumus dicere. Zacharias, *μνήμη Κυρίου*, id est, *memoria Domini*. Malachias, *ἄγγελός μου*, id est, *nuntius meus*. Quæ omnia quo sensu accipienda sint, in suis voluminibus disseretur. Quatuor autem reliqui prophetae, ut sedecim compleamus, Isaias, Ezechiel, Jeremias, Daniel, hanc habent intelligentiam: Isaias *σωτήρ Κυρίου* dicitur, id est, *salus Domini*: Ezechiel *κράτος Κυρίου*, quod nos *robur* vel *imperium Domini* **167-168** possumus appellare: Jeremias *ὑψιλό*, *Κυρίου*, id est, *excelsus Domini*: Daniel, *ἔκρινε πνεύμα Κόριος*, id est, *judicium me Dominus*. Quæ cum ite se habeant, obsecro, mi Pammachi, qui omni arte (a) pugnandi adversum diabolum dimitas, ut nobis contra Amalec pugnantibus leves cum Moysæ ad Dominum manus, et adversarius Israel orationibus superes. Nuper de Ægypto egressi sumus, et in Osee Pharaone submerso, Rubrum transivimus mare (Exod. xiv, xv): nunc post latam eremi vestitatem, multo nobis labore sudandum est, ut ad Septuaginta palmas et fontes apostolicos pervenire valeamus. Insurgat licet scorpio, et arcuato vulnere ferire conetur: tu comes itineris, et excantator venenatorum morsuum, (b) spirituales nobis ψάλλει

randia, ut prudenti lectori manifestum est. Marr. — Alludit, quam Plutarchus narrat, de Catone historicum, qui Libyæ deserta penetraturus, itineris comites et excantatores venenatorum morsuum Psyllos habuit. Psyllorum porro, hominum Cyrenæicam regionem olim incolentium, notissima ea est apud veteres scriptores ingentia virtus contra serpentes et feras, a quibus non modo insi non lederentur, sed et alios innocuos facerent. Videndum in hanc rem præ ceteris Strabo lib. xvii. et Dio Cassius in Caesar. Octaviano, ubi Cleopatra corpori, ut vita restitueret, Psyllos tradidit adhibuisse. Plinius quoque lib. vii. cap. 2. et quæ Lucanus cecinit lib. ix:

Gens unica terras
Incolit a sævo serpentum innoxia morsa,
Marmaridæ Psylli: par lingua potentibus herbis;
Ipse error tutus, nullumque admittit virus,
Vel cantu cessante, potest. Natura locorum
Jussit, ut immunes mixti serpentibus essent.

exhibe: quodque sanctæ ac venerabili Paulæ parenti tuæ polliciti sumus, pius hæres suscipe, et quidquid vel ingenio vel doctrina minus tua expec-

tatione possumus, amici favore sustentata, nec in nobis vires consideres, sed voluntatem.

INCIPIT LIBER.

167 (Cap. I.—Vers. 1.) Verbum Domini quod factum est ad Joel filium (a) Phatuel. Septuaginta interpretes pro PHATUEL (פִּתְוֵל) veterunt *Bathuel*; quod apud Hebræos omnino nil resonat. *Phatuel* autem in linguam nostram vertitur *latitudo Dei*, vel *aperiens Deus*, ut in Marco legimus Salvatorem (b) ad surdum mutumque dicentem: ΕΡΩΦΗΤΑ (ἤρην), quod est, *adaperire* (Marc. vii). Quia enim cum Apostolo dicere poterat: *Os nostrum patet ad vos*, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est (II Cor. vi, 11) et audiebat a Domino: *Dilata os tuum, et implebo illud* (Ps. lxxx, 11): ipsa quoque oris adperitio, non in hominis, sed in Dei potestate est, Paulo dicente: *Ostium mihi apertum est magnum et evidens; sed adversarii multi* (I Cor. xvi, 9); idcirco *aperiens* dicitur *Deus*. Cumque sanctus semper proficiat, ex parte cognoscens et ex parte prophetans, donec veniat quod perfectum est, de latitudine et adaperitione generatus, appellatur *Joel* (יוֹאֵל), quod apud nos sonat *incipiens*, vel *est Deus*, **168** dicente Apostolo: *Frater, ego me non arbitror comprehendisse* (Phil. iii, 13); qua humilitate succrescens cum Moysæ meretur audire: *Qui est, misit me* (Exod. iii). Ad distinctionem enim eorum qui non sunt, de quibus et in Esther legimus: *Ne tradas sceptrum tuum his, qui non sunt* (Esther xiv, 11), Deus et sancti ejus esse (c) monstrantur. Hæc de nomine Joel et patris ejus perstricta sint breviter, ut recte verbum Dei, quod erat in principio apud Deum, factum esse narretur, Baptista Joanne referente: *Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat* (Joan. i, 30). Porro factum esse sermonem ad meritum ejus referitur, cui fit, non ad conditionem illius qui fieri dicitur, ut alibi legimus: *Dominus mihi factus est in salutem* (Ps. cxvii, 21). Quomodo autem in Osee propheta, quem in principio duodecim prophetarum ante hunc librum explanavimus, sub nomine Ephraim ad decem tribus confertur vaticinium, quæ vel Samaria, vel Israel sæpe memorantur: **169** sic in Joel, qui juxta

Hic penes Hieronymum pro ψάλλει aut ψάλλον, Erasmus et Victor, legunt *ὄφρασις*, id est, *suffragatorum*: quos supra meritum acerbè castigat Martinæus, suam ipse annotationem e Calepino describens.

(a) Cave falsam horum verborum intelligentiam, ne imperitum invenias in lingua Hebraica S. Hieronymum, qui et ipse in libro Nominum Hebraicorum dicit nomen *Bathuel* significare ac resonare *virginem*, sive *filiam Dei*. Itaque sic intellige, quod hoc loco nomen *Bathuel* non resonat: nullus enim sensus congruus resonaret. Joel diceretur filius *Bathuel*, id est, patris virginis Dei. Marr. — Mss. nostri *Phatuel* et *Bathuel* constanter absque aspirationibus legunt. Quod vero ait S. Doctor, *Bathuel* nihil apud

Hebræos secundus est, omne quod dicitur ad tribum Juda, et ad Jerusalem pertinere credendum est, et nullam omnino Israelis, id est, decem tribuum in hoc fieri mentionem. Tempora quoque, in quibus prophetavit, eadem debemus accipere, quæ et in Osee legimus: *In diebus Osee, Joathan et Achaz et Ezechia, regum Juda, et in diebus Jeroboam, filii Joas, regis Israel*.

(Vers. 2, 3.) *Audite hoc, senes, et auribus percipite, omnes habitatores terræ, si factum est illud* [Vulg. *istud*], *in diebus vestris, aut in diebus patrum vestrorum: super hoc filiis vestris narrate, et filii vestri filiis suis, et filii eorum generationi alteri*. LXX: *Audite hæc, senes, et auribus percipite, omnes habitatores terræ, si facta sunt talia in diebus vestris, aut in diebus patrum vestrorum: pro his, filiis vestris narrate, et filii vestri filiis suis, et filii eorum in generationem alteram*. Senes jubentur audire, habitatores terræ auribus percipere. Senibus non dicitur, *Audite*, omnes; habitatores terræ additur, *Auribus percipite, omnes*. Auditis enim in Scripturis sanctis non est iste qui in aure resonat: sed qui corde percipitur, juxta illud quod Dominus loquitur in Evangelio: *Qui habet aures audiendi, audiat* (Mat. xiii, 9). Quod autem nos interpretati sumus, *Auribus percipite*, et apud Græcos *ἰσχυρα*; apud Hebræos (d) *εξουσι* (יוֹזְמִי), quod proprie non corde, sed aure percipitur. Et ut sciamus sacrationem esse auditum, quam id quod in auribus resonat, Isaiâ loquente discamus: *Audi, oculum, et auribus percipe, terra* (Isai. i, 2). Qui senes sunt et cælestes, audiunt spiritaliter; qui habitant in terra, appellanturque terreni, auribus percipiunt. Et hoc in omnibus Scripturis notandum, ubi hæc duo verba juncta ponuntur. In Lamech quoque legimus peccatore, qui locutus est ad uxores suas Ada et Sella: *Audite verba mea, uxores Lamech, auribus percipite verba mea, quia virum occidi in vulnere*

Hebræos resonare, ita accipio, ut nihil hic velit esse juxta Hebraicam etymologiam quæ *Bathuel filia Dei* interpretatur; fuisseque perinde ac dicere, *Joel filium filie Dei*, quod et Marian notat.

(b) Editi legunt Hebr. *יִפְתָּח* *Hippathekh*, cum legendum sit per Aleph ab initio *יִפְתָּח* *Eppethakh*, sive *Epphetha* cum Antiquis et Evangelista Marco, cap. vii, v. 34: *Ἐπελάξ ἔβρε, λέγων ἰσχυρα*. A Syriaco igitur passivo *ܐܦܬܚܐ*. *Epphethakh*, *aperias* facti, fit imperativum *יִפְתָּח* *Eppethakh*, sive *Epphetha*, id est, *adaperire*. Marr.

(c) Magis Victorio placet *memorantur*, quæ Florentinorum est codicum lectio.

(d) Unus Palatin. *Hæzia*, quod corde proprie, non aure percipitur.

meum, et juvenem in livorem meum (Gen. iv. 23): A sciebat obscura esse que loquebatur, et idcirco uxores suas non ad simplicem tantum verborum sonum, sed ad reconditam quoque dictorum intelligentiam provocabat. Si quis igitur senex est, et matura **170** aetatis in Domino electus [Al. et *latus est*] senex, ut in consequentibus juxta Septuaginta Interpretes legimus, ac parvulorum reliquit infantiam, audiat que dicuntur. Qui autem adhuc habitat in terra, et non potest dicere: *Advena sum et peregrinus sicut omnes patres mei* (Ps. xxxviii, 14), auribus percipiat. Si factum est, inquit, *istud in diebus vestris, aut in diebus patrum vestrorum*. Arthe rhetorica ex rerum magnitudine attentum auditorem facit: nulla haec, inquit, aetas meministi, que dicturus sum, nec vestro, nec patrum vestrorum atque majorum facta sunt tempore. Patres autem avos atavosque cognosce et filios filiorum, omnem deinceps sobolem, juxta illud Virgilianum (*Aenid. lib. iii*):

Et nati natorum, et qui nascuntur ab illis:

Et senes ergo et habitatores terrae, filiis vestris posterisque narrae; qui senex est, liber ossuos doceat sacramenta: qui habitator est terrae, simplicem narret historiam. Unde usque hodie nos qui in Christo credimus, quorum cum Moysae ablatum est velamen ab oculis, et de quibus dicitur: *Lani hominis sapientia ejus* (Sapient. iv, 8), filiis nostris secreta et mira narramus. Judaei autem qui habitant in terra, loquuntur terrena, et humi coherentia, de quibus scriptum est: *Qui de terra est, de terra loquitur: qui de caelo venit, super omnes est* (Joan. c. iii, 31).

(Vers. 4.) Residuum erucæ comedit locusta, et residuum locustæ comedit bruchus, et residuum bruchi comedit rubigo. LXX similiter. Exordium sequitur narratio: ubi ut attentum faceret auditorem, magna et incredibilia se dicturum esse promisit: quæ nec vetus sciret historia, nec præsens aetas facta cognosceret. Hic erucam, et locustam, et bruchum, et rubiginem posuit, ut quæ singula raro eveniunt, omnia simul facta memorentur, et ideo mirabilia sint. Erucam quæ Hebraice *gazzam* (צִבְזִי), Græce dicitur *χάρτι*, Hebræi Assyrios interpretantur, Babylonios atque Chaldaeos, qui de uno orbis climato procedentes, tam decem tribuum quam duarum, hoc est, Israelitici populi cuncta vastarunt. Locustam autem, Medos interpretantur et Persas, qui subverso imperio Chaldaeorum, Judæos habere captivos. Bruchum, **171** Macedonas, et omnes Alexandri successores, maximoque regem Antiochum cognomento Epiphanem, qui instar bruchi sedit in Judæa, et omnes priorum regum reliquias devoravit, sub quo Machabæorum bella narantur. Rubiginem referunt ad imperium Romanorum, qui quarti et ultimi tantum oppressere Judæos, ut de suis finibus eos pellerent. Scribit

plenus Josephus septem voluminibus, Vespasiani et Titi narrans triumphos. Eli quoque Hadriani contra Judæos expeditionem legimus, qui ita Jerusalem murosque subvertit, ut de urbis reliquiis ac favillis, sui nominis Eliam conderet civitatem. Haec quatuor regna que subvertere Judæam, in quatuor cornibus Zacharias vidisse se scribit, dicente ad eum Angelo: *Hæc sunt cornua, quæ ventilantur Judam et Israel et Jerusalem* (Zach. i, 10). Et rursum: *Levavi, inquit, oculos meos et vidi, et ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio dnorum montium, et montes, montes aenei: in quadriga prima, equi rufi: et in quadriga secunda, equi nigri: et in quadriga tertia, equi albi; et in quadriga quarta, equi varii fortes* (Zach. vi, 1). Cumque propheta dixisset ad angelum qui loquebatur in eo: *Quid sunt hæc, Domine mi?* respondit angelus: *Isti sunt quatuor venticeali, qui egrediuntur ut stent coram Dominatore omnis terræ: et est sensus: isti sunt qui egrediuntur a facie Domini, ut ejus impleant voluntatem. Cum habitatoribus terræ percipimus auribus quid eruca, locusta, bruchus, rubigo, significant: nunc cum senibus quod dictum est audiamus. Quatuor esse perturbationes, quibus animarum sanitas subvertatur, omnes philosophorum scholæ conclamant. Dux præsentis sibi que contrarie, dux futuræ mutuo dissidentes. Præsentis, ægritudo et gaudium. Ægritudinem animi dicitur, alioquin corporis non ægritudo, sed ægrotatio nominatur. Aut igitur tristes sumus, et merore conficimur, statisque nostræ mentis evertitur: unde et Apostolus monet, ne abundantiori tristitia absorbeatur frater (I Cor. ii). Aut e contrario gaudemus, gestimusque lætitia, et bona nostra moderanter ferre non possumus; justique et fortis viri est, nec adversis frangi, nec prosperis sublevari, sed in utroque esse moderatum. Diximus de **172** perturbatione præsentium; dicamus et de futurorum, in quibus metus, ant spes est. Adversa timemus, prospera præstolamur; et quod ægritudo et gaudium operantur in præsentibus, metus et spes faciunt de futuro, dum aut adversa plus quam decet timemus esse ventura, aut prospera que speramus intantum nos faciunt exsultare, ut non teneamus modum, maxime in his que (a) incerta sunt, quia futura sperantur potius quam tenentur. Has perturbationes uno et nec pleno ver. . . . illustris poeta comprehendit (*Aenid. lib. vi*):*

Hi metunt captivique (hoc de futuro), dolent gaudentque (hoc de presenti) neque auras, inquit, Respicunt, clausi tenebris et carcere cæco.

Qui enim perturbationum tenebris involvuntur, clarum sapientiæ lumen non valent intueri. Cavendum est igitur ne ægritudo, quasi eruca, nos comedat: ne locusta vastet in gaudio, huc illicque volitar, et gestiente lætitia, per diversa se jactans; ne rucus, id est, pavor et futurorum metus, ra-

dices sapientiæ devoret, ne rubigo et desiderium futurorum res inutilles concupiscat, et nos perferat ad ruinam: sed ut in omnibus, quatuor quadrigas et quatuor cornua, et quatuor equos rufos, et varios, et albos, et nigros, id est, vel adversa, vel prospera, vel ex utroque sociata, frenis sapientiæ gubernemus. Ego reor erucam esse incipientem in animo passionem, quæ tarda est, et discurrere non potest, et mora ipsa ac pertinacia ebit et exsugit omnem virorem: quam si non occiderimus, in nobis crescit et avolat, et nunc devorat quidquid attigerit, nunc semesa dimittens, pergit ad alia: revertensque ad pristinam sedem bruchus efficitur, ut non solum fruges, et folia et cortices, sed et ipsam medullam devoret tarditate. Sin autem evenerit, quod tamen rarum est, ut etiam post bruchum vitales quippiam in nobis spiritus residuat, cuncta rubigo populatur, ita ut stipulam et vile fenum vertat in nigredinem, ut non solum esui, sed et fimo inutilia sint. De his quatuor perturbationibus, in principio quoque Amos, si vita comes fuerit, **173** disseremus: ubi scriptum est: *Super tribus sceleribus, et super quatuor Damasci, Gazæ, Tyri, Idumææ, filiorum Ammon, et Moab, et Juda, et Israel, non convertam eos, dicit Dominus* (Amos i, 3 seqq.). Quas nos perturbationes interpretati sumus, Græci *πρόβη* appellat, que si *κακοτύχως* in passionibus vertamus, verbum magis quam sensum: verbi expressimus.

(Vers. 5.) *Expergiscimini, ebrii, et flete, et ululate, omnes qui bibitis vinum in dulcedine: quoniam perit ab ore vestro. LXX: Vigilate, qui ebrii estis in vino vestro: et plorate et plangite, omnes qui bibitis vinum in ebrietate: quoniam ablatum est de ore vestro.* Quasi senes atque presbyteri audire debemus: nulla res ita inebriat ut animi perturbatio. Est tristitia que ducit ad mortem: hæc abominanda ebrietas. Est ira que justitiam Dei non operatur, et furori proxima, mentis suæ impotem facit: intantum ut labia tremant, dentes concrepent, vultus pallore mutetur. Recteque illud laudatur: *Chytha* Tarentini, qui cum villicus suo esset iratus: *Jam te inquit, occiderem, nisi iratus essem.* Quid referam de gaudio et voluptate, et maxime amore, qui exerceat cordis oculos: et nihil aliud, amantem, nisi id quod amat, (a) cogitare permittit. Annon est dicenda ebrietas, cum propter vile scortum, et ignominiosam corporis partem, animus libertas in serviles blanditias inclinatur? cum laborem suum alterius facit esse delicias? cum furto, scelere, atque perjuriis, opes futura præparet voluptatis? et cum videatur ab omnibus, se existinari non videri: dummodo potiat eo quod desiderat. Sed et avaritia exerceat animum ejus, qui nihil satis est: et muliebri timor, et dulcium cupido vitiorum. Unde dicitur ad eos: *Vigilate et*

expergiscimini, qui ebrii estis: nequaquam vino, ut in solis LXX continetur, sed omni perturbatione vitiorum: Flete, et plangite, et agite penitentiam: et assumite tristitiam que ducit ad vitam, et ululate, omnes qui bibitis vinum in dulcedine (Prov. iii, sive, in ebrietate. Dulcia enim sunt vitia: quia mel distillat de labiis mulieris meretricis: et idcirco in Dei **174** sacrificia non offeruntur: quoniam etque, sive ablatum est de ore vestro vinum, ebrietas atque dulcedo que vos deceperat. Sæpe quippe Dei fit providentia, ut qui non cognoverunt Deum in prosperis, cognoscant in adversis: et qui divitiis male abusi sunt, ad virtutes penuria corrigantur. Juxta hunc sensum audiant senes: habitatores autem terra percipiant auribus, de illo vino nunc præcipi, in quo est luxuria, et quo qui inebriati fuerint, regnum Dei possidere non possunt (*Ephes. v*). Qui vini ebrietate sopitus est, evigilet et ploret ebrium se fuisse, et ululet: ut postea ululatus ejus et fletus vertatur in risum, et gaudeat se ebrietatis materiam non habere, quam cum per abundantiam ebrium fecerat et vesanum.

(Vers. 6, 7.) *Gens enim ascendet* (Vulg. *ascendit super terram meam fortis et innumerabilis: dentes ejus, ut dentes leonis, et molares ejus, ut catuli leonis. Posuit vineam meam in desertum, et ficum meam decorticavit: nudans spoliavit eam, et projecit: albi facti sunt rami ejus. LXX: Gens que ascendit super terram fortis et innumerabilis: dentes ejus, leonis: et molares ejus, ut catuli leonis. Posuit vineam in vineam in dissipationem, et ficos meas in confractionem: scrutans scrutatus est eam, et projecit: deitavit ramos ejus. Judei putant in diebus Joel tam innumerabilem locustarum super Judæam venisse multitudinem, ut cuncta complerent: et non dicam fruges, sed vinearum quidem arborum cortices ramosque dimitterent, ita ut, omnivirore consumpto, (c) ærentes arborum rami, et sicca vinearum flagella remanerent. Hoc utrum factum nec ne sit, liquido affirmare non possumus: neque enim Regum et Paralipomenon narrat historia (III Reg. xvii). Quod ubique si fuisset, quomodo famem sub Elia trium annorum et sex mensium legimus, nunquam Scriptura tacuisset. Tantum dicimus, quod sub metaphora locustarum, hostium describitur adventus, sive Assyriorum et Babyloniorum, qui tunc imminabant: sive Medorum atque Persarum, qui post futuri erant: sive Macedonum, quos multo tempore post fuisse cognovimus: sive ultimo Romanorum, de quibus supra diximus. Licet nunc nobis magis **175** de Babylonis dici videatur atque Chaldaeis, quorum crudelitas in populum Dei feritasque describitur: et, si fallor, videor mihi in hoc Propheta aliquid reperisse. Narratur impietas hostium sub figura locustarum: et rursum sic de ipsis locustis dicitur, quasi hostibus compa-*

(a) Duo Palatini, quod amat et cogitat, videre permittit.

(b) Deest vox meam, quæ et in Græco est textu, et in nostris mss.

(c) Unus Palatin., alientes: in quem sensum et Hier. infra, *Omni*, inquit, *virore consumpto, albos ramos et aridos derelinquit.*

(a) Iterum contrario sensu Palatin. ms. in his que certa s : fortasse verius.

rentur, ut cum locustas legeris, hostes cogites; cum hostes cogitaveris, redeas ad locustas. Ascendit ergo gens locustarum de solitudine, sive exercitus Chaldaeorum super terram Dei, et fortis, et innumerabilis. Quid enim locustis innumerabilis et fortis, quibus humana industria resistere non potest? Dentes ejus, (a) gentis videlicet locustarum (omnia autem τρωπίδος; intellige), quasi dentes leonis; et molares illius, ut catuli leonis, ut qui in fortitudine et multitudine locustis coequantur, in ferocitate et crudelitate leonibus compareantur. Haec, inquit, gens posuit vineam meam in desertum, quam de Egypto transtulisti et plantavi, et ficum meam decorticavit, populum Iudaeorum [Al. meum Judaicum], ad quem venit Salvator, ut comederet fructus, et non invenit: maledixitque ei; et aruit in aeternum (Matth. xi). Omnia autem sub metaphora locustarum, dicta noscamus: quae intantum cuncta populantur, ut derodant arborum cortices, exutasque projiciant, et omni virore consumpto, alios ramos et aridos derelinquant. Diximus juxta historiam; transeamus ad intelligentiam spirituales. ut cum senibus audire possimus: *Ascendit gens super terram Dei, animam videlicet humanam*. Omnes enim animae Dei sunt: sicut anima patris, sic et anima filii. Et ascendit gens principum mundi istius, et tenebrarum, et spiritualia nequitiæ in caelestibus, adversum quos nobis est lucta atque certamen, de quibus dicitur: *Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris* (Ecl. x, 4): *cujus gentes dentes sunt sicut dentes leonis, de quo Petrus apostolus loquitur: Adversarius noster diabolus, quasi leo rugiens circumit quaerens quem devoret* (I Pet. v, 8). Et molares illius quasi catuli leonis. Catulum leonis, vel eum intellige, qui elevatur contra omne quod dicitur, Deus et religio, vel certe omne dogma perversum. De cujus contritiis molaribus, qui **166** intrinsecus latent et non videntur, ne facile vitentur, etiam Psalmista letatur dicens: *Molas leonum confringet Dominus* (Ps. lviij, 7). Si ergo dederimus locum huic genti, ut ascendat in nobis, statim ponet vineam nostram in desertum, de qua vinum facere solebamus, quod letificat. cor hominis (Ps. cii): et ficus nostras decorticat, sive confringit, ne habeamus in nobis Spiritus sancti dona dulcissima, ne sub nostra vinea et ficu vir sanctus requiescat; sub quibus cum fuerit, adversariorum impetus non timet. Nec sufficit huic genti vineam disperdere, ficumque confringere, nisi scrutans scrutetur eas, et quidquid in illis vitale fuerit, interficiat: ut, omni virore consumpto, albi atque emortui ramusculi remaneant, et compleatur in nobis: *Si in viridi ligno haec faciunt, in sicco quid facient* (Luc. xxiii)?

(Vers. 8.) *Plange quasi virgo accincta sacco, super virum pubertatis tuæ* [Vulg. suæ]. LXX: *Plange ad me super sponsam accinctam cilicio, super virum*

(a) *Pro gentis*, Palat. mss. *dentes*: et pro τρωπίδος, fortasse rectius τρωπίδος preferunt.

(a) *Corrigendum* contendit Victorius, *Hujusmodi*

sum virgineum. Vir pubertatis, sive, ut Septuaginta transtulerunt, τρωπίδος, quem vulgo virgineum vocent, eo quod primus florem virginitalis abstulerit, non alius intelligitur nisi Deus, qui in Abraham, Isaac et Jacob despondit sibi virginem sponsam nulla idololatria sorde maculatam. Ad quam et per Jeremiam loquitur: *Non ut dominum me vocasti, et patrem, et principem virginitalis tuæ* (Jerem. iii, 4). Unde et Apostolus ad credentes loquitur: *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo* (I Cor. xi, 2). Quamdiu cum hac sponsa sponsus fuerit, non potes jejunare (Matth. ix), nec plangere, nec absentis sponsi desiderium lacrymis indicare. Cum autem ablati fuerit sponsus ab ea, plangit et plorat, et accingit se sacco et cilicio, et pro zona reste circumdatur. Intelleximus quis sponsus sit virginitalis: verum quia iste sponsus, sive maritus, non solum virginem accepit sponsam, sed et meretricem in Osee ducit uxorem, propterea scriptum est in Denteronio: *Si egressus fueris contra inimicos tuos: et tradiderit eos Dominus Deus in manu tua, captivosque duxeris, et videris in numero captivorum mulierem pulchram, et adamaveris eam, voluerisque habere uxorem: introduces in domum tuam: quæ radet cesariem, et circumcidet unguis suos, et deponet vestem* **177** *in qua capta est, sedensque in domo tua, flebit patrem et matrem suam uno mense, et postea intrabis ad eam, dormiesque cum illa, et erit uxor tua* (Deut. xxi, 10 seqq.). Hujusmodi (b) mulieris non est maritus, id est, dominus virginitalis, sed meretricem de gentium sordibus duxit uxorem. Quod et de omni anima credentium possumus dicere. Si a parva aetate credit Dominum, habet sponsum Dominum virginalem. Sin autem et Judæis, sive gentilibus, et hæreticorum spurcissimis factibus, ad fidei venerit veritatem, et de tenebris ad lucem transierit, habebit quidem sponsum, sed non virginem: et de hujusmodi hominibus dicitur: *In Egypto fractæ sunt mammæ tuæ, et ibi devirginata es* (Ezech. xxxii, 3).

(Vers. 9 seqq.) *Periit sacrificium et libatio de domo Domini: et tuxerunt sacerdotes ministri Domini: depopulata est regio, luxit humus, quoniam devastatum est triticum. Confusum est vinum, elanguit oleum, confusi sunt agricolæ. Ululaverunt vitatores super frumento et hordeo, quia periit messis agri: vinea confusa est, et ficus elanguit; malogranatum, et palma et malum, et omnia ligna agri aruerunt: quia confusum est gaudium a filijs hominum. LXX: Ablatum est sacrificium et libatio de domo Domini; lugete, sacerdotes ministri Domini, quoniam desolati sunt campi: luget terra, quoniam afflictum [Al. confictum] est triticum aruit vinum, immutatum. [Al. immutatum] est oleum: aruerunt agricolæ [Al. ligna]: lugete, possessiones, pro frumento et hordeo, quia periit vinum de agro* (c) *vinea aruit, et ficus immutata sunt: malogranatum et*

mulieri non est maritus dominus virginitalis juxta codd. Florentinos.

(c) *Mss. Palatin., ficus aruit, vineæ immutatae sunt.*

palma et malum et omnia ligna agri arefacta sunt, A rubigo consumpsit, et nequaquam habuerimus calicem, de quo scriptum est: Calix tuus inebrians quam præclarus est (Ps. xxii, 5)! Et periit oleum, de quo in Ecclesiaste legitimus: *Omni tempore sint candida vestimenta tua, et oleum de capite tuo non deficiat* (Ecl. ix, 8): quod exilliarat facies, et caput jejunantis ungitur. Tunc confunduntur agricolæ, cum viderint in possessionibus suis non nisi triticum, nec sacrificiis, nec libamentis rite celebratis maxime quia et decimæ, quas accipere consueverant, nequaquam oblate sunt. Regio enim universa **178** populata est. Luxit humus, αὐτὸν μὲν, pro eo quod est, hi qui (a) versantur in humo: triticum, vinum, oleumque elanguit: ipsi quoque agricolæ et vitatores confusi sunt, et ululaverunt: quia non solum frumentum, sed hordeum quoque, quod vilis fertiliusque est, aruit. Et legumina quæ ego puto significari in eo quod ait, *periit messis agri*, id est, cuncta quæ solet humus gignere. Quid loquar de frumento, vino, oleoque et hordeo, cum etiam arborum poma siccata sint, ficus elanguerit, et malogranatum, et palma, et malum, et omnia ligna, vel infructuosa, vel frigifera, locusta vastante consumpta sint? quæ facta sunt omnia, ut auferretur, sive confunderetur gaudium a filiis hominum. Possumus hæc eadem et post adventum dicere Salvatoris accidisse populo Judæorum, quando pari furore clamantes dixerunt: *Crucifige, crucifige talem: non habemus regem nisi Cæsarem* (Joan. xix, 9 et 15); quando circumdata est Jerusalem ab exercitu, et in tantam necessitatem venerunt famis ac pestilentia, ut filiorum necdum matris corporibus vescerentur; (b) et sacrificia universa sublata sunt, et confusum est gaudium a filiis hominum, quia gaudium recipere noluerunt, de quo angelus loquitur ad pastores: *Annuntio vobis gaudium magnum* (Luc. ii 10). Juxta ἀναγωγῆν iste nobis sensus videtur: Postquam sponsa, quæ receperat doctrinam Dei, per peccata a sponso fuerit separata, et pro byssinis lineisque vestibus, cilicio circumdata, id est, habitum lugentis assumpsit, tunc peribit sacrificium, de quo scriptum est: *Sacrificium Deo spiritibus contribulatis* (Ps. l, 19), et vini libatio, quod letificat cor hominis, de domo Dei, quæ est Ecclesia, dicente Apostolo ad Timotheum: *Ut scias quomodo in domo Dei converseris, quæ est Ecclesia Dei vivens* (I Tim. iii, 15). Auferretur autem sacrificium et libatio de domo Domini, quando, multiplicata iniquitate, refoxerit charitas molorum (Matt. xxiv): et principes populi ac ministri altaris viderint campos et plana credentium fructus non afferre virtutum; sed omnia vitia inhorrescere: quando frumentum et hordeum, vineasque et oleum, eruca, locusta, bruchus, **179**

(a) *Rursus Victor, ex Florentinis codd. reponit versabantur*: nam et ea, inquit, quæ præcedunt, et quæ sequuntur, preteritum respiciunt tempus.
(b) *Unus Palatin., et in sacrificia inversa sublata sunt.*
(c) *Interserit Victor, Domini, quæ vox, inquit, in Hebraico invenitur, eamque habent tredecim antiquissima montis Cassini exemplaria, et aliquos Bononiensis: et quod ego multifacio, codex sancti Pauli*

in vita Ostiensi a Carolo Magno illi ecclesie donatus: ut impressos multos et aliquot Florentia mss. omittam.
(d) *Antea erat nostri, cum et Palatini mss. vestri, et Græcorum quoque textus quibus præferunt.*
(e) *Unus Palatin., qui dicit, cubate in sacco, ministri Dei: quomodo interit sacrificium, etc.*

(Vers. 13, 14.) *Accingite vos et plangite, sacerdotes; ululate, ministri altaris: ingredimini, cubate in sacco, ministri Dei mei, quoniam interit de domo Dei vestri sacrificium et libatio; sanctificate jejunium, vocale castum, congregate senes, omnes habitatores terræ in domum (c) Dei vestri, et clamate ad Dominum. LXX: Accingite vos et plangite, sacerdotes; lamentamini qui ministratis altari; ingredimini, dormite in sacco, ministri Dei, quoniam defecit de domo Dei vestri sacrificium et libatio; sanctificate jejunium, predicatæ curationem (Al. prædicationem curate); congregate senes, omnes habitatores terræ in domum Dei (d) vestri, et clamate ad Dominum vehementer. Qui sanctus sacerdos est, et comedit pascha Domini, accingatur halteo castitatis, et audiat cum apostolis: *Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris* (Luc. xii, 35). Qui autem peccator est, et quem remordet propria conscientia, cilicio accingatur et plangat, vel propria delicta, vel populi, et ingrediat **180** Ecclesiam, de qua propter peccata fuerat egressus, et cubet, vel dormiat in sacco, ut præteritis deliciis, per quas offenderat Deum, vitæ austeritate compenset. Qui enim mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt (Matth. xv). Accingantur autem sacerdotes et plangant et ululent, et dormiant in sacco, propheta eos ad penitentiam cohortante, qui dicit: (e) *Ministri Dei mei, quomodo interit de domo Dei vestri sacrificium et libatio* (Joel. ii, 16)*

in vita Ostiensi a Carolo Magno illi ecclesie donatus: ut impressos multos et aliquot Florentia mss. omittam.
(d) *Antea erat nostri, cum et Palatini mss. vestri, et Græcorum quoque textus quibus præferunt.*
(e) *Unus Palatin., qui dicit, cubate in sacco, ministri Dei: quomodo interit sacrificium, etc.*

quibus supra dictum est. Nec sufficit flere, vel plan- gere et habitum lugentis assumere, nisi sanctificent jejunium, et vocent cœtum. Si omne jejunium placeret Deo, (a) numquam diceret: Sanctificate jejunium. Et: Non tale jejunium elegi, dicit Dominus (Isai. LVIII). Et in Evangelio condemnantur qui extermi- nant facies suas, ut videantur hominibus jejunare (Matth. vi); et in diebus, inquit, jejuniorum vestro- rum percussit pugnâ, et opprimitis pauperem. Idcirco nunc dicit: Sanctificate jejunium. Jejunat Ma- nichæus, et multi hæretici, maximeque Encratitæ, quorum princeps Tatianus est, sed hoc jejunium saturitate et ebrietate deterius est. Et vocate cœtum, sive curationem, ut per penitentiam nostra pec- cata curemus. Pro cœtu in Hebraico legitur, ASASA (אָסָא), quod Symmachus synodum, Aquila diem collectæ interpretatus est. Congregate senes, quorum ætas vicina morti, matureque sententia, magis timorem et cultum suscipit Dei. Omnes quoque habitatores terræ, de quibus supra dixerat: Audite hoc, senes, et auribus percipite, omnes habitatores ter- ræ, ut et senes et habitatores terræ in domum Dei, quas est Ecclesia, congregentur. Cumque fuerint in Ecclesia, et de dispari grege sacerdotum et populi, senum et habitatorum terræ, unus grex fuerit effectus, clamate, inquit, ad Dominum in cordibus vestris et dicite.

(Vers. 15.) Ah, ah, ah diei, quia prope est dies Domini, et quasi vasitatis (Al. tempestas) a potente veniet. LXX: Heu mihi, heu mihi, heu mihi in die! quoniam iuxta est dies Domini, et quasi miseria de miseria veniet. Pro eo quod nos translalimus, a po- tente, et Hebraice dicitur SADDAI (שָׂדָי), quod unum 183 esse de decem Dei nominibus, aliquoties dixi- mus, LXX interpretati sunt miseriam, SON (סוֹן), pro SADDAI legentes. Vox igitur sacerdotum et populi ad Dominum clamantis inducitur, ut tertio di- cant, Heu mihi! credo, quia propter peccata quæ fe- cerunt, sanctam offenderant Trinitatem. Dies autem retributionis omnium delictorum illa est, de qua universi scribunt propheta; et maxime Isaias cla- mat: Ecce dies Domini insanabilis venit (Al. veniet), furoris et iræ, ut ponat universum orbem desertum, et peccatores perdat ex eo (Isai. XIII, 9). Hic dies recte appellatur insanabilis; quia cum dies iudicii vene- rit, non erit locus penitentia, qui (Al. quia) eter- nitati comparatur, prope est, et non longe. Quod- que sequitur: Et quasi miseria de miseria veniet, sive, vastitas a potente veniet, hic sensus est, quod mala succedant malis, et omnis afflictio Deo iudice dis- pensetur, qui potens est et corpus et animam per- dere in gehennam (Matth. x). Quod generaliter de die iudicii diximus, specialiter referamus ad tempus Judaice captivitatis, quando Jerusalem capta, tem- plumque destructum est: non multo enim post tem- pore venit et decem et duarum tribuum ab Assyriis

(a) Martian. etiam absque interrogandi nota, num- quid; mss. castigant.

Chaldaisque captivitas: prædiciturque ventura, ut cum venerit, non casu accidissa videatur, aut hos- tium fortitudine; sed ira et combinatione Dei, vel certe, agente populo penitentiam, non veniat, que ventura est, si permanserit in deliciis.

(Vers. 16.) Numquid non coram oculis nostris ali- menta perierunt; de domo Dei nostri, lætitia et exultatio? LXX: Ante oculos vestros alimenta perierunt: de domo Dei nostri lætitia et gaudium. Ante oculos pe- reunt alimenta peccantium, quando jam sperate fru- ges et manibus auferuntur, et prevenit locusta mes- sorem, ut quod spe (Al. sæpe) in horreis conditum est, bruchus et rubigo consumant. His quoque qui in Ecclesia commorantur, pro qualitate meritorum, frumentum spiritus, et hordeum litteræ si peccave- rint tollitur, ut paliantur famem sermonis Dei. Cum- que fuerint alimenta sublata, consequenter gaudium et lætitia tollitur de domo Dei, ut qui audiebant ante Apostolum dicentem: Gaudete in Domino sem- per, iterum dico gaudete (Philip. IV, 4); postea Do- minum audiant ad penitentiam provocantem: 182 Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur (Matth. v, 5).

(Vers. 17, 18.) Computruerunt iumenta in stercore suo: demolita sunt horrea, dissipata sunt apothecæ, quoniam confusum est triticum; quid ingemunt animal, mugierunt greges armeni? quia non est pascuca eis; sed et greges pecorum disperierunt. LXX: Subsala- verunt vituli in præsepibus suis: dissipati sunt thesauro, suffossa sunt torcularia, quia arefactum est triticum: quid reponemus nobis? flevit armenta boum, quia non erant pascuca eis, et greges ovium disperierunt. Postquam alimenta perierunt, et de domo Dei gau- dium lætitiæque sublata sunt, iumenta quoque com- putruerunt in stercore suo, sive, juxta intelligendis spiritualem, lascivierunt in præsepibus suis, et calcitraverunt contra Creatorem suum, ut imple- retur quod scriptum est: Si saturati non fuerint, murmurabunt (Ps. LVIII, 16). Computrescit in ster- core suo cujus Deus venter est, et qui dicit: Man- ducemus et bibamus, cras enim morietur (Isai. XII, 16): huic demolita sunt horrea (b) futuræ felicitatis, et apothecæ æterna abundantia dissipatæ sunt, vel subversa sunt torcularia, quia si frumenta et vina non fuerint, frustra horrea et torcularia preparantur. Cumque omnia auerint, tunc voce flebilis que- rentur et dicent: Quid reponemus nobis? Quodque sequitur juxta LXX: Flevit armenta boum, quoniam non sunt eis pascuca, compelli nos non de bo- bus et armentis accipere quæ dicta sunt; sed de his, qui propter simplicitatem boves vocantur et oves. De quorum pascuis Salvator loquitur: Ingredietur et egredietur, et pascuca inveniet (Joan. x, 3). Hæc autem omnia intellige sub metaphora, eruce, locuste, bruchi et rubiginis, quod, sublatis frugibus, at- que vastatis, fames et pestilentia cuncta possederint.

(b) Verba, futuræ felicitatis, non illa, æterna abun- dantiæ, neque Victor, neque nostri mss., agnoscunt.

(Vers. 19, 20.) Ad te, Domine, clamabo: quia ignis comedit speciosa deserti, et flamma succendit omnia li- gna regionis; sed et bestia, agri, quasi arca sitiens im- bram, susceperunt ad te: quoniam exsiccati sunt fontes aquarum, et ignis devoravit speciosa deserti. LXX: Ad te, Domine, clamabo, quoniam ignis consumpsit speciosa deserti, et flamma succendit omnia ligna agri, et jumenta campi susceperunt ad te, quoniam arefactæ sunt emissiones aquarum, et ignis devoravit speciosa deserti. Propheta clamante ad Dominum, vel populo 183 per prophetam: quia ignis comederit speciosa deserti et flamma succenderit omnia ligna regionis, bestia et jumenta agri, sive campi, susceperunt ad Dominum, quasi arca sitiens imbram. Hoc enim uno verbo significat Aquila dicens, (a) ἐπαρῶν; et susceperunt ad eum, quoniam auerunt fontes, vel emissiones aquarum, et ignis devoravit speciosa deserti, quod scilicet hoc eruca, et locusta, et bruchus fecerint et rubigo, quod ignis in stipula, flamma in verpibus. Speciosa autem deserti, quæ Hebraice dicuntur נֹאֲרֵי (נֹאֲרֵי), intelligamus aut plana camporum, aut pratorum florentia, aut virentia herbis loca, quæ pascuca præbuerunt jumentis. Clamare autem ad Dominum per prophetam, jumenta ad eum suscipere fecit ignis, qui devoravit speciosa deserti, et flamma que succendit omnia li- gna regionis, ut greges et poma pariter interirent, et quia siccati sunt fontes aquarum, (b) et quidquid in deserto poterat inveniri, vorax flamma consumpsit. Simulque consideremus, quod nisi propter angustiam, et ablationem delictorum, nec propheta, nec bestia clamasset ad Dominum, aut ad Domi- num suspexissent, quod quidem et ad justum quon- dam virum referri potest, qui cum declinaverit et fecerit malum, nequaquam ei virtutes pristinae pro- derunt; sed judicabit eum Dominus in quibus inve- nerit. Speciosa deserti appellare possumus, de quibus scriptum est: Plures filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum (Isa. LIV, 1). Flamma autem que succendit omnia ligna regionis, illa esse cre- denda est, que immittit ardentibus diaboli sagittis, ut nihil in nobis bonarum frugum remaneat; sed cuncta incendio consumantur. Omnes enim adulterantes [Al. omne semen adulterantis], quasi cilibanus corda eorum; et non solum propheta, vel populus per prophetam, qui rationale animal est (Ose. vii), sed jumenta quoque, de quibus dictum est: Homines et jumenta salvos facies, Domine (Ps. xxxv, vii). Et alibi: Quasi jumentum factus sum apud te (Psal. vii, 23). Et iterum: Seminabo eos semine hominum et jumentorum (Jer. xxxi, 27), susceperunt ad Dominum, et rorem illius misericordiæ flagita- runt; quia exsiccati sunt fontes aquarum, 184

(a) In uno Palatino, ἐπαρῶν, Aquila, παρῶν, verbum sonat imbram sistre: quo et Psal. xli, vers. 1, utitur, ubi nos habemus, quemadmodum desiderat cervus ad fontem aquarum, etc.

(b) Inducit Victorinus et copulam, Florentinorum cod. auctoritate. Erat quoque olim, poterant inve- nire, pro poterat inveniri.

A quos cervus desiderat. Et de quibus Dominus loqui- tur per Jeremiam: Me derelinquerunt fontes quæ vi- vunt (Jer. II, 13). Siccatas autem fontibus aquarum, qui ariditas quæque irrigant atque refrigerant, conse- quenter quidquid in nobis pulchrum fuit, ignis ardore consumptum est, de quo Dominus loquitur in Evangelio: Videbam Satanam quasi fulgur cadentem de celo (Luc. x, 18).

(Cap. II. — Vers. 1 seqq.) Canite tuba in Sion: ululate in monte sancto meo: conturbentur omnes ha- bitatores terræ, quia venit dies Domini, quia prope est dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbinis; quasi mane expansum super montes, populus multus ac fortis, similis et non fuit a principio, et post eum non erit usque in annos generationis et generationis. Ante faciem ejus ignis vorans, et post eum exarens flamma: quasi horus voluptatis terra coram eo, et post eum solitudo des- erti: neque est qui effugiat eum: quasi aspectus equorum, aspectus eorum, et quasi equites sic current, sicut sonitus quadrigarum super capita montium exsilient, sicut sonitus flammæ ignis devorantis stipulam, velut populus fortis præparatus ad prælium, a facie ejus cruciabantur populi: omnes vultus redigentur in ollam, sicut fortis current, quasi viri bellatores ascen- derunt [Al. ascendant] murum: viri in vis suis gra- dientur [Vulg. vir... gradietur], et non declinabunt a semitis suis: unusquisque fratrem suum non coarctabit, singuli in calle suo ambulabunt. Sed et per fenestras cadent, et non demolientur, urbem ingredientur, in muro current, domos descendunt, per fenestras in- trabunt quasi fur: a facie ejus contremuit terra, moti sunt cæli, sol et luna obtenebrati sunt, et stellæ recetraverunt splendorem suum, et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui, quia multa sunt nimis castra ejus, quia fortis et facientia verbum ejus. Magnus enim dies Domini et terribilis valde, et quæ sustinebit eum? 185 X: Canite tuba in Sion, prædicate in monte sancto meo: (c) conturbentur omnes habitatores terræ: quoniam adest dies Domini, quoniam iuxta est dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et pru- næ: sicut mane fundetur super montes populus mul- tus 185 et fortis, similis et non fuit a principio, et post eum non erit usque ad annos generationis genera- tionum. Ante eum consumens ignis, et post eum flamma succensa. Sicut paradus voluptatis terra ante faci- em ejus: et posteriora illius, sicut campus solitudinis, et qui salvetur non erit ei; sicut aspectus equorum, aspectus eorum, et sicut equites sic persequenter. Sicut vox quadrigarum super vertices montium exsilient, et sicut vox flammæ ignis devorantis stipulam, et sicut populus multus et fortis præparatus ad prælium, a facie ejus conterentur populi, omnis vultus sicut austerio ollæ, sicut pugnatore current, et sicut viri bellatores

(c) Victor., confundantur, pro conturbentur, vult legi, quod Græce sit συγρηγῶσαν. At vero in aliis exemplaribus, et cum primis Alexandrino est συγρηγῶσαν, in Complutensi autem συρρηγῶσαν, quod proprio sonat confundantur.

(d) Unus Palatin., similis et non erit, nec fuit, etc., qui et infra perperam a Græco dissentit archetypo,

ascendent super muros, et unusquisque in via sua ambulabit, et non declinant a semitis suis, singuli a proximo suo non recedent, aggravati armis suis ibunt, et in jaculis suis cadent, et non consumentur, urbem apprehendent, et super muros discurrent: super domos ascendent, et per fenestras intrabunt sicut fures, a facie ejus confundatur terra, et commovebitur calum, sol et luna contenebrabuntur, et stellas inferent lumen suum, et Dominus dabit vocem suam a facie fortitudinis suae, quoniam multa sunt nimis castra ejus, quoniam fortia opera sermonum illius, quia magna dies Domini, magna et illustris nimis, et quis erit sufficiens ad eam? Rursum per metaphoram locustarum, describitur impetus Chaldaeorum, et jubetur propheta, immo per prophetam omnibus qui possunt Dei audire sermonem, ut quasi tuba exaltet vocem suam, et in Sion praedicent, et clangant in monte sancto ejus, ut ad strepitum clamoris et buccinae omnis Jerusalem populus contremisecat. Cumque, ait, cecineritis, hoc dicit: Nequaquam dies Domini ultra differetur, id est, dies ultionis atque vindictae; adest vicina captivitas, jam de suo loco Babyloniurum est egressus exercitus, prope est dies tenebrarum, et angustiae, dies caliginis et nubis et turbinis, in qua auferetur lumen omne laetitiae [At: justitiae], et cuncta tenebris opprimetur. Sicut, inquit, mane et diluculum subito tenebras fugat, et cunctos montes aurora collustrat: ita Babyloniurum super omnem terram vestram fundetur exercitus. Nec putetis turbam esse invalidam, populus **186** multus et fortis est, cujus similis nec in praeterito, nec in futuro, ulla gens alia poterit inveniri: quidquid attingerit, quasi vorax flamma consumet, nihilque post se integrum derelinquet; quasi hortus et paradisi voluptatis omnis terra est, quam non tetigerit: quasi solitudo et desertum, quidquid fuerit depraedatus, neque ullus poterit inveniri qui illius effugiat manus. Aspectus eorum quasi ferocium eorum, et quasi equites huc illicque discurrent. Non quo Babyloni equitibus comparentur; sed quo locustae per translationem hostium quasi equites dicantur huc illicque discurre: Sicut sonitus, inquit, quadrigarum et currum, sic erit sonitus locustarum. Super capita montium exsillent, ut omnia excelsa conscendant; et sicut stipulam cito flamma consumit, ita sonitus et terror vocis eorum cuncta populabitur. Quodque inferi: Velut populus fortis praeparatus ad praelium, rursum ad locustas refert, ut non quasi de hostibus, sed quasi de locustis referre videatur; et tamen dum locustas legimus, Babyloni cogitemus. Tantus terror erit, ut omnes per circuitum nationes, et animo et corpore perhorrescant, immo crucientur: et pavoris magnitudine, vultus omnium in olla similitudinem convertantur, qua igne combusta, nigredinem et fuliginem foedi monstrat aspectus. Discurrent, inquit, quasi viri fortes, haud dubium quin locustae: et quasi viri bellatores ascendent murum, ut murorum

(a) Nostri mss. *audivimus*. Tum *proventrent*, et *occuparent*, Victorius Florentiae codd. *venirent* et *occuparent*.

sublimitas impetum fortium prohibere non valet, et nequaquam per portas, sed per muros ingrediendur: Singulis in viis suis gradientur, et non declinant a semitis suis. Hoc nuper in hac provincia (a) vidimus. Cum enim locustarum agmina veperant, et aerem qui inter caelum et terram esse occupant, tanto ordine ex dispositione jubentis Dei volitant, ut instar tessellarum quae in pavementis artificibus figuntur manu, suum locum teneant, et ne puncto quidem, et, ut ita dicam, ungue transverso declinent ad alteram. Et ut apertam faceret metaphoram, et per fenestras, ait, cadent, et non demolientur. Nihil enim locustis inivum est, cum et agros, et sata, et arbores, et urbes, et domos, et **187** cubiculorum secreta penetrent. Hoc autem de locustis dicitur, ut de hostibus intelligatur. Quodque nos interpretati sumus per fenestras cadent, et non demolientur, LXX transtulerunt, *aggravati in armis suis ibunt, et in jaculis suis cadent et non consumentur*: quod nequaquam mihi videtur expositionis ordini convenire, sed in eo errorem esse generatum, quia SALA (סל) verbum Hebraicum, illa *jacula*, nos fenestras intelleximus. Servatque coeptam narrationem, ut eos dicat urbem ingredi, in muris discurre, domosque conscendere, et per fenestras intrare quasi fures, non quod furum timorem habeant qui victores sunt; sed ut fures solent ingredi per fenestras, et occulte rapere, sic illi, clausis januis, ne ulla sit mora, per fenestras tota irrumpent audacia. A facie istiusmodi locustarum terra contremuit, et celi moti sunt, quae dicta hyperbolice sentiamus, non quod locustarum aut hostium tanta vis sit, ut possit movere caelos, et terram concutere; sed quod adversa patientibus praeterris magnitudine, et caelum ruere et terra fluctuare videatur. Denique praeter multitudinem locustarum obtententium caelum, sol et luna convertentur in tenebras, et stellae retrahent splendorem suum: dum lumen in medio nubes posita locustarum, ad terram non sinit pervenire. Dominus quoque dabit vocem suam ante faciem tam potentis exercitus, quia multa sunt castra ejus, et magnitudo virtutis illius in parvis quoque animantibus demonstratur. Haec autem multa castra, et innumerabilia fortia sunt nimis, et facientia verbum illius. Quo dicto ostenditur Babyloniis Dei voluntate venturos, et illius imperio parituros. *Magnus est, inquit, dies Domini, quo capienda est Jerusalem, et valde terribilis, et nullus eum poterit sustinere*, et de necessitate captivitatis aut mortis evadere. Junctam et coherentem sibi pericopen dividere nolui, ne quod sensu unum erat, diversis capitulis carperetur. Transeamus ad intelligentiam spirituales, singula quoque repetentes. Tuharum buccinarumque clangorem non solum in Levitico et Numerorum libro legimus (Num. x), in quibus jubetur, ut duas argenteas tubas faciat Moyses, quibus et in kalendis, et in septimo mense, prima die mensis, et in jubileo, et in **188** caeteris festivitatibus, et

quando ad bella procedunt, canant hi qui huic officio mancipati sunt; sed etiam muros Jericho ad tuharum clangorem scriptum esse corruisse (Josue vi). Et Dominus angelum missurum se dicit esse cum clangore tubae (Matth. xxiv), et Apostolus resurrectionem mortuorum, ad tubae sonitum fieri praedicat (I Cor. xv). Et in Apocalypsi quoque Joannis legimus, septem angelos accepisse tubas singulas, quibus per ordinem canentibus, facta sunt quae Scriptura describit (Apocal. viii). Praecipitur ergo nunc sacerdotibus et magistris, ut exaltet quasi tuba vocem suam, et impleant illud quod scriptum est: *In montem excelsum ascende qui evangelizas Sion: exalta vocem tuam qui annuntias Jerusalem* (Isai. xlviij, 9), ut canat tuba in Sion, id est, in Ecclesia, quae interpretatur specula atque sublimitas. Et in sancto Dei monte qui Christus est, ut conturbentur, sive confundantur omnes habitatores terrae, et confusio eos pertrahat ad salutem. Diem autem Domini, diem intellige judicii, sive diem exitus uniuscujusque de corpore. Quod enim in die judicii futurum est omnibus, hoc in singulis die mortis impletur. Dies tenebrarum est et angustiae, dies nubis et turbinis; quia cuncta penam plena sunt atque cruciatum. Veniet angelorum populus multus et fortis, ut reddat unicuique secundum opera sua; et sicut mane et aurora consurgens primum occupat montes, sic judicium ab excelsis et potentibus incipiet, ut potentes potenter tormenta patiantur. Similis ei non fuit a principio, et post eum non erit usque ad annos generationis et generationis (Sapient. vi). Omnia enim mala, quae veteribus historiis continentur, et aut inundatione maris, aut C illuvione fluminum, aut pestilentia, morbis, fame, bestiis, hostium vastitate, hominibus acciderunt, his supplicis, quae in die sunt reddenda judicii, non poterunt comparari. Ante faciem hujus populi qui fortis et multus est, erit ignis vorans, sive consumens, ut omne in nobis fenum, lignum, stipulamque consumat. Unde et de Deo dicitur: *Deus ignis consumens est, et post eum urens flamma* (Heut. iv, 24); ut nihil absque supplicis derelinquat. Quemcumque hic populus non attingerit nec invenerit in eo combustionis materiam horto Dei et paradiso assimilabit voluptatis, qui **189** Hebraice dicitur עֵצִים (Etsim). Si quem autem exusserit, quasi solitudinem in cinerem rediget ac favillas, nec est qui furorem ejus possit evadere, cujus crudelis aspectus frementium eorum habebit similitudinem, et sic discurrent ad cruciandos quos in potestate acceperint, quasi equites huc illicque volitantes: terribilis erit sonitus eorum, quasi quadrigarum perprona currentium: et super capita montium exsillent, excelsos quoque et in Ecclesia culmine constitutos cruciare cupientes. Et quia ante faciem eorum ignis est vorax, atque consumens, sic

cuncta vastabunt, quomodo stipulam flamma consumit: ita venient ad puniendum: ita expediti erunt: ut populus fortis ad praelium. Tantus erit timor omnium, tanta conscientia peccatorum, ut nullus luceat, nec splendorem habeat gaudii, sed instar adusta ollae facies ejus veritatis in tenebras. Ascendent murum et omnem munitionem; injunctumque sibi explentes opus, non declinant in partem alteram; sed (a) inhiabunt miserorum supplicis, nec tormentis eorum satiabuntur; sed unusquisque credita sibi in peccatores supplicia prosequetur. Sed et per fenestras intrabunt, sive cadent; vel aggravati armis suis ambulabunt, et in jaculis eorum [At: suis] cadent hi, quae acceperint consumendos. Haec sunt fenestras, de quibus et Jeremias dicit: *Mors intrabit per fenestras nostras* (Jer. vi, 21): omnes enim sensus nostros ingredi hostes desiderant, et capere urbem bonae conscientiae, et per nostra munimenta discurre, domosque quas nobis bonis operibus edificavimus, destruere. Omnia autem faciunt introeuntes per fenestras, quasi fur: libere enim non ingrediuntur, ut sagillent in obscuro rectos corde (Psal. x). A facie istius populi, qui est multus et fortis, terra contremuit, et celi commoti sunt. *Caelum enim et terra transibunt, verbum autem Domini permanet in aeternum* (Matth. 24). Sed et sol et luna tanta miserorum supplicia videre non poterunt, et morerent, (b) non habentia officii sui justitiam, et pro claro lumine, tenebris operientur horrendis; stellae quoque retrahent fulgorem suum, **190** dum etiam qui sancti sunt praesentiam Domini absque formidine non videbunt. In his omnibus dabit Dominus vocem suam, ante faciem exercitus sui. Quomodo enim Babyloni punientes Jerusalem, Dei vocantur exercitus: sic angeli pessimi (de quibus scriptum est: *Purorem et iram et angustiam, immissionem per angelos pessimos* (Psal. lxxvii, 49). Dei exercitus dicuntur, et castra illius nominantur, dum Domini faciunt voluntatem. Magnus est dies Domini atque terribilis, de quo alibi scriptum est: *Ut quid desideratis diem Domini* (Amos v)? et hic est tenebrae, et non lux; et terribilis valde; rarissime aut nullus eum poterit sustinere, quin in se praebet materiam sciendi.

(Vers. 12 sequi.) *Nunc ergo dicit Dominus: Convertimini ad me in toto corde vestro, in jejuniis, et fletu et planctu; et scindite corda vestra, et non vestimenta vestra, et convertimini ad Dominum Deum vestrum: quia benignus et misericors est, patiens et (c) multae misericordiae, et praestabilis super malitia: quis scit si convertatur et ignoscat, et relinquit post se benedictionem, sacrificium, et libamen Dominus Deo nostro [Vulg. vestro]? LXX: Et nunc dicit Dominus Deus noster: Convertimini ad me in toto corde vestro, in jejuniis, in (d) cilicio, in fletu, et in planctu, et scindite*

(a) Unus Palatin. *sed habebunt supplicis*.
(b) Idem negandi particulam respuit.
(c) Rursum idem mss., et *multus misericordia*, et *deprecabilis*; quod quidem postremum verbum in Canone Hebraice veritatis, ut Martian. vocat, codex

Sangerman. pro variante lectione ad marginem, Carcassensis in ipso praefert textu.
(d) Verba, in concilio, nesciunt mss. nostri; nec nisi Aldinus e Graecis τῶν LXX codd. agnoscit.

